

БЪЛГАРСКА СБИРКА

Въ Злата Прага.

(Спомени и бълъжки).

Уводни думи.

Какъ? Вий ще пътувате за Прага съ тренъ-де-плезиръ? И семейно? питаше ме съ очудване и дору съ нѣкакво съжалѣние единъ отъ моитѣ добри приятели, когото срѣщнахъ въ София.

— Да. Ще пътувамъ. Само мислѣхъ, че нашиятъ влакъ не е никакъ отъ онѣзи тренъ-де-плезиръ, които въ нашенско вече сж добили названието тренъ-де-резилъ, — да прощавате. Азъ мислѣх...

— Недѣйте, моля, ми расправа. Вий, да! Вий може да пътувате и тѣй, и тѣй, но не забравяйте, че семейно...

И азъ бѣхъ длъженъ да изслушамъ таквизъ нови съжалѣния и заплашвания за голѣмитѣ неудобства по пътя, щото ако не бѣхъ рѣшенъ, ако не бѣхъ вече записанъ въ броя на пражскитѣ „поклонници,“ комахай че можахъ и да се откажж поне отъ пътуванѣето съ този тренъ. Обаче, мечки страхъ, мене не, рекохъ и... трѣгнахми.

Трѣгнахми собствено изъ София. Ний, южно-българскитѣ гости, въ които бѣхъ и азъ — дойдохми изъ разни мѣста — Пловдивъ, Сливенъ, Ямболъ, Бургасъ. Но поклонниците за Прага имахъ дадена своята срѣща въ София. Всички посетители на пражското изложение трѣбваше да се събержтъ въ столицата и отъ тукъ да потеглжтъ съ „българския особенъ влакъ“ направо за *Злата Прага*.

И на 5 юлия, день срѣда, по 6¹/₂ часа, сл. пл., нашия влакъ трѣбваше да ни поведе къмъ мѣстоназначението. Софийскитѣ пътници бѣхж свикали на станцията масса познайници и приятели, за да ги испроводжтъ. То бѣше едно хубаво, демонстративно испроваждане. Сѣкашъ, искаше се да се каже на пътниците за Чехско: „идете тамъ, въ тѣзи братска страна; поклонете се и отъ насъ, отъ столицата, отъ цѣла България на чехскитѣ святини, на чехский гений, на чехската „славянска изложба.“

То бѣше една славянофилска демонстрация!

I.

По пътя за Прага.

Часътъ е тъкмо 6¹/₂. Влакътъ тръгва.

Ура! ура! гръмливии ура го испроводихъ и нѣколко минути тѣзи възгласи гърмѣхъ въ ушитѣ ни. По-дълго врѣме изгледвахми кършитѣ, които се махахъ, както отъ перона на станцията, тъй и отъ страни...

Ний бѣхми вече на пътъ. Първата ни работа бѣше да се понастанимъ. И, нека го кажъ веднага, ний можихми да се настанимъ доста добрѣ, а благодарение на прѣдупрѣдителността на г. К. отъ българскитѣ желѣзници, на другия день ний отъ Бѣлградъ имахми повече вагони за йоще по-добро пътуванье. Съ други думи, нашии влакъ никакъ не бѣше оня тренъ-де-плезиръ, съ който ме плашеше моя приятель и малко оставаше да ме убѣди да останъ за да не бѣда между поклонницитѣ на „Златна Прага.“

Не се каихъ, че тръгнахъ съ особенния влакъ. Пътувахми доста спокойно, доста приятно и даже доста весело.

Дружината ни, състояща отъ около 200 души, бѣше прѣкрасна. Не ще да кажъ прѣкрасна въ всички отношения, защото, може би, нѣкои и да имахъ нѣщо, което да не имъ доставляваше приятность въ една таквазъ разнокалиберна чета; но за менъ това доставляваше особенъ интересъ.

Въ началото азъ не знаехъ, че съ нашии влакъ пътуватъ десетина прѣдставители на нашето висше училище, на нашата висша наука, на нашата журналистика. Би било доста дълго да изброявамъ тѣзи почтени лица, които ми станяхъ познати първи пътъ тукъ, въ този влакъ, който прѣди да ни заведе въ Чехия, послужи ни да се запознаемъ по между си.

Но тукъ не бѣхъ само прѣдставители на науката, книжнвната, учителството. Тукъ имаше йоще търговци, магистрати, промишленници, медици, занаятчии. Това по звание и съсловия; а по народность тоже букетътъ бѣше доста разнообразенъ. Идѣхми отъ България. Но стига ли това за да се знае, че ний не можехми да бждемъ само чисти Българи, че бѣше обязательно да имами и малко смѣсица отъ малко Гърци и Евреи. Тѣ бѣхъ, ако щете, за чешитѣ. Но ядката, массата бѣхми Българи и Чехи...

Влакътъ летѣше прѣзъ Софийското поле. Ето ви славний Драгоманъ, ето ви и „Сливница страшната:“

Тукъ Сливница е страшната—	И нова слава лъскава
Димътъ се йоще вѣе	Вселенната здрависа...
Тукъ два народа бихж се,	И Сливница гръмовната
Двѣ сили, двѣ идеи;	Дълбоко мирно спава
Тукъ цѣло едно бѣдѣще	Съ гробоветѣ си вчерашни
На жребие хвърли се	И съ вѣчната си слава.

Ето и пограничнии Царибродъ; а слѣдъ малко ний сме въ Сърбия.

Тукъ малка неприятност. Тя трѣбваше да стане, види се, за да се оправдае постоянното оплакване, че Сърбитѣ въ Пиротъ винжги се отнасяли съ нѣкаква придирчивостъ къмъ пжтниците, идущи отъ България.

Сърбитѣ сж господари у дома си и тѣ иматъ пълно право, било поради полицейски съображения, било по фискални причини да си отварѣтъ очитѣ на четири, когато пжтници изъ България отиватъ въ тѣхната земя и обратно. Едно нѣщо, което е непонятно, то е защо е тѣзи придирчивостъ къмъ васъ, когато пжтувате отъ България за Виена или за другагѣ натагъкъ безъ да слазате нийдѣ въ Сърбия? Защо е това подробно ровенѣ изъ джамаданитѣ на пжтниците? Защо е тѣзи дребнавостъ дори въ прѣглеждане какъвъ вѣстникъ носите и въ задържанѣто на този вѣстникъ?*)

Този пжтъ трѣбваше да се очаква, че нашитѣ съсѣди и единоплеменни братия, които не можехж да не сж увѣдомени даже официално, не ще ни направѣтъ никакви прѣпятствия. Нѣщо повече. Ний очаквахми нѣкоя изненада. Щѣше ни се, ако никой и да не го казваше на високо, щѣше ни се, въ душата поне, да ни се искажеше, съ една демонстрация, съчувствието, което заслужаваше голѣмий български особенъ влакъ, отиващъ за Прага.

Демонстрациии нѣма, както нѣма и никакво съчувствие, Имá обаче нѣколко расправи съ добрия митнически началникъ въ Пиротъ, който като нѣмаше по-други наставления, третираше нашии влакъ като обикновенъ и искаше да прѣгледва всичкитѣ ни багажи и да потаршува изъ раклитѣ ни. На повторената молба на г. Брожка, чехъ, главний устроителъ на нашия влакъ и на г. В. Атанасовъ, митническии началникъ

*) Азъ знамъ случаи, гдѣто сж задържани въ Пиротъ „Свобода“ у г. Т. Буржова, „Борба“ и други вѣстници у покойния ми дѣдо Иванъ Х. Теодоровъ отъ Елена († 20 ноември т. г.).

поотстъжи, та ꙗ прѣгледванъето и тършуванъето станж доста олегчително. Разбирайте — не станж нужда да се изнасятъ и донасятъ въ вагонитѣ всички наши пхртошини...

На 6-й юлия, въ четвъртъкъ, сутринъта ний изминавахми сърбската земя, прѣминавахми прѣвъ сърбската столица — Бѣлградъ, гдѣто.. българскій особенъ влакъ не видѣ никой български прѣдставитель, нито дипломатически, нито не дипломатически... Слѣдъ малко, прѣминяхми по Савва въ Землянъ. Бѣхми въ Австро-Венгрия.

Южната часть на тѣзи богата и хубава страна, Бачка (Банатъ), прѣвъ която се носяше нашия влакъ ни изуми съ своето плодородие, съ своята обработенность. Ни педя земя не разровена, ни кхсче нива не засѣяна, ни кхтче цѣлина! Оригиналнитѣ дребни лозя съ богати произведения бѣхж ни посочвани отъ вѣщитѣ лица, които ни придружавахж, като примѣри отъ искусвенно разсаждане лозье върху пѣсекъ...

Стигами въ Пеща на желѣзнопхтната гара. Нѣма да прѣдавамъ тукъ впечатлѣвнията си, които ми е правила и прави гиздавата маджарска столица съ гордитѣ си до надменность внуци на Арпада. Тукъ не му е мѣстото. Ще поменж само за огромното впечатлѣние, което произведе върху стария ни другарь—общественъ дѣецъ и литераторъ Д-ръ Мирковичъ гората отъ кумини, които стърчехж околорѣсть Пеща. „Ей тѣзи гърла, ей тѣзи дупки сж зинкли насъ да гълтхтъ,“ казваше единъ други тоже старъ книжовенъ работникъ—Христо Дановъ. „Тежко ни, ако не се свѣстимъ,“

Въ Пеща ни изгледвахж малко съ любопитство, повечко съ недоумѣние, а най-много съ досада. Въ очитѣ на Маджаритѣ, чинѣше ми се, да четж чувства отъ ядосване за гдѣто, въ туй врѣме, когато въ София се готви погребението на изъ засада убития Ст. Стамболова, изрядния прѣдставитель на една славянофобска политика у насъ, ний сми трѣгнхли да правимъ до нѣкъдѣ славянофилски демонстрациии въ Чехия.

Но това никакъ не прѣчкаше на пешенскитѣ ресторатори на станцията да ни напохтъ добрѣ и да ни оскубхтъ йоще по добрѣ...

Въ Виена една изненада: управляющій агентството, г. Мих. Георгиевъ билъ любезенъ да се сѣти за особний български влакъ и да дойде „като частно лице“ да се срѣщне съ неговитѣ пхтници. Това появление на единъ официаленъ прѣдставитель на

България извън България произведе толкозь повече хубаво впечатление, колкото бѣше обратно впечатлението, получено въ Бѣлградъ...

II.

Въ Чехско.

Влакътъ бѣше утихналъ. Всичко спѣше... Единъ гръмъ отъ викове екнх. Събуждами се, тремъ си очитѣ, искачами на вѣтъ и що да видимъ? Маса Чехи и Чехкини, прѣменени съ цвѣтя и китчици въ рѣцѣ, съ музика при тѣхъ, викатъ: *наздаръ*; нашій влакъ изненадано покритъ съ зеленини и цвѣтя; обсеивать ни съ цвѣтя. раздаватъ китчици.

На-здаръ!

Трѣбва да сте били въ Чехско при какво и да било национално тържество, трѣбва да сте чували този задушевенъ извикъ, който искача изъ дълбоко и се пронизва все така дълбоко въ гърдитѣ, за да си прѣдставите какво ще каже чехски „наздаръ!“ И сега, слѣдъ мѣсеци, той гърми въ ушитѣ ми. На-здаръ, Чехио! Азъ ти връщамъ този поздравъ и сега, и отъ тѣзи страници, смѣхъ да кажъ не само отъ страна на попжтнитѣ си другари, които го слушахъ прѣзъ врѣме на своето прѣбиванье въ твоята благодатна земя, азъ го връщамъ отъ страна на цѣла България, която ти поздравяваше не само въ Чехска-Требова,—гдѣто стѣпихми въ твоитѣ прѣдѣли, не само въ Злата Прага, — твоео сърдце и душевно срѣдище, но въ цѣла Чехска земя...

Ний сме били въ Чехска-Требова—границата отъ гдѣто се захваща Чехско. Тукъ бѣхъ размѣнени поздравителни рѣчи, раздадени букети, стискани братски рѣцѣ... И тукъ а малко по-сѣтнѣ и въ Шоценъ, Пардубица, Колинъ и Чехски-Бродъ. На всичкитѣ тѣзи станции бѣхъ импровизирани срѣщи и съчувственни манифестации. Староститѣ (кметоветѣ) съ градски и селски прѣдставители, „соколитѣ“ съ тѣхнитѣ спрѣтни и хубави костюми, съ музика и знамена на чело, прѣдставителки и на хубавата половина въ национално облѣкло, толкозь засмѣни, колкото и прѣменени, всички ни поздравлявахъ. И всичко това бѣше така сърдечно, така задушевно, така искрено, щото би помислилъ нѣкой, че близки. но много близки, поерѣщатъ отдавна очакванитѣ си роднини...

Въ Колинъ бѣше дошла да ни срѣщне една депутация

отъ Прага. Въ тѣзи депутация бѣше помощника на градския кметъ (намѣстника) редакторътъ на „Народни листъ“ г. Рѣба, Разиѣнихъ се твърдѣ горещи слова, говори както помощникъ кмета, така и г. Рѣба, сжщо и една госпожа. Отговори имъ се. На нѣкои отъ българскитѣ дами се раздадохъ китчици и букети съ надписи, между които имаше единъ отъ отставнитѣ подпоручици.

Забѣлѣжи се на една отъ станциитѣ, (Шоценъ), гдѣто въ ранно се посрѣхми да приемъ по едно кафе съ млѣко, че полицията се доста вълнува съ нашето присѣтствие и че всѣки: *на-здаръ!* бѣше за нея единъ шамаръ, която ъж караше да трѣпва и не да се хваща за шашкитѣ, но да си из-стра вниманието. Узнахми по-сѣтне, че колкото повече Чехитѣ сж искали да придахтѣ на своята „славянска изложба“ единъ характеръ общеславянски, единъ характеръ на интензивно проявление чехскитѣ културни сили, толкозъ повече австрийската полиция е вземала мѣрки да ограничи тѣзи буйни проявления и да не става никакъвъ шумъ, никаква демонстрация.

На 7-й юлий, въ петѣкъ, ний бѣхми въ Златна Прага.

Прѣдупрѣдихъ ни, че рѣчи не ще се казватъ на самата желѣзнопѣтна гара.

Каза ни се, че тѣзи мѣрка взела полицията. То се знае, че не намъ, на гоститѣ се падаше да нарушавами едно постановено свише правило. Но ако полицията можеше да затули устата, за да не говорѣтъ рѣчи, тя бѣше безсилна, като всѣка полиция, да спрѣ сърдцата да тунатъ, устата да говорѣтъ и ржкомаханията да исказватъ мислитѣ...

Не можъ расправи всичко, щото се случи, видѣ и разбра, при нашето приближаване до чехската столица; какъ да се опиши ентузиазма, който хлуйна отъ всѣкждѣ, щомъ се зададе този знаменитъ центръ на чехската култура; какъ да се сложи на бездушна книга онзи огънь, който горѣше въ лицата, въ физиономитѣ, въ движението на нашитѣ посрѣщачи...

Тукъ бѣхъ прѣдставители отъ градското кметство, отъ комитета на изложението и студентитѣ Българи въ Прага.

Въ крайнитѣ на Прага йоще ний видѣхми натрупани съ хора прозорци, балкони, покриви на кжщя. Тѣ ржкомахѣ, развѣвахъ кжрии и пошове... То се знае, че отъ нашия влакъ имъ се отговаряше.

Когато стигнахми на пражската „Държавна гара,“ ний видѣхми навалицата посрѣщачи, тържествующи въ лицата си.

Кола, приготвени за всички, ни очаквах. Според программата, приготвена за нашето посрещане и пребивание въ Прага, имаше прѣди всичко да идимъ въ Дѣвическата Школа, на Водичкова улица, гдѣто щѣли да се чужтъ поздравителнитѣ рѣчи за добрѣ дошли.¹⁾

Ний прѣминажми прѣзъ улици, отъ двѣтѣ страни на които, сѣкашъ бѣше се наредила цѣла Прага. Толкозъ много свѣтъ, мжже, жени, старо и младо, всичко засмѣно, ни поздравляваше съ излека произнесено: *на-здарз* и снеманье шапки.

Въ „Дѣвическата школа“ произнесохъ се поздравителни рѣчи отъ градскій прѣдставитель, г. Куртелъ отъ единъ българинъ-студентъ и двѣ ученички, на които се тоже отговори. Въ рѣчята на градскія прѣдставитель — г. п. кмета се казваше, че Прага посрѣща българскитѣ гости като свои братя и се

¹⁾ Привеждами тукъ изъ цѣло този интересенъ документъ за нашето посрещане. Той е единъ автентиченъ актъ за онова, което се е кроило формално да се направи, а се извърши съ много повече подробности и попълнения, отъ колкото можеше да се прѣдполага. Ето буквалния текстъ на тѣзи программа:

Программа за посрещането на поч. гости изъ България посѣтителни на Чехославянското Етнографическо Изложение въ Прага въ петѣтъ 19-ий юлий 1895 година.

1. Посрещане на гоститѣ въ Държавната Станция отъ прѣдставителитѣ на Поч. Комитетъ на изложението и студентитѣ Българи въ Прага.

2. Отправянето на Поч. гости до Дѣвическата Гимназия (Водичкова ул.). Забѣлка. За багажитѣ на пактицитѣ ще се погрижатъ избранитѣ за това лица.

3. Списъкъ на приготвенитѣ квартири ще бжде прѣдложенъ на посѣтителитѣ въ Дѣвическата гимназия отъ избрания за това комитетъ.

4. Скъпий день, точно въ 2 часа, ще се събератъ всѣкитѣ гости посѣтителни въ Дѣвическата гимназия (Водичкова улица), отъ гдѣто ще се отправимъ цѣлокупно за изложението, и въ 3 ч. Поч. гости ще бждатъ прѣдъ Промислови павиллионъ отъ комитетъ на изложението посрѣщати. Слѣдъ това — разглеждане на изложението, а въ 7 часа вечерята цѣлокупно посѣщение на българския симфонически концертъ, който се дава въ честь на Поч. гости изъ България, които иматъ до концертния салъ безплатенъ входъ.

Въ сѣбота (20-ий юлий). Ще се съберемъ въ 6 часа веч. сщо въ Дѣвическата Гимназия и цѣлокупно ще се отправимъ за Нар. Театръ, гдѣто ще се дава въ честь на Поч. гости известната опера „Продана Невѣста“ отъ Сметана.

Въ недѣля (21-ий юлий). Посѣщение на изложението.

Въ понеделникъ (22-ий юлий). Ще се съберемъ тѣй сщо въ 8 часа заранята въ Дѣвическата гимназия (Водичкова улица), и цѣлокупно ще се отправимъ за Пражскія Градски Съветъ, гдѣто ще бждатъ Поч. гости очаквани и поздравени отъ Г-да прѣдставителитѣ на казаното Кметство. Слѣдъ това наслѣдства раагдѣждане на г. Прага. Скъпий день т.е се събереме повторно въ 7 часа вечерята въ Дѣвическата Гимназия, и цѣлокупно ще отидемъ въ Градската Ве сѣда (Юнгманнова улица), гдѣто ще бжде въ честь на Поч. гости уредена приятелска вечеринка.

Въ вторникъ (23-ий юний). Ще се съберемъ въ 7 часа веч. въ Дѣвическата Гимназия (Водичкова улица), и цѣлокупно ще посѣтимъ Пражското Гимнастическо Дружество (Соколска улица).

Ненадѣйното измѣнение на программата ще бжде обявено, както въ Дѣвическата Гимназия, така и въ всѣкитѣ дневни мѣстни вѣстници.

надѣва, че тѣ ще могатъ да видѣтъ както съчувствието на Чехитѣ къмъ Българитѣ, така и много полезни работи въ изложбата.²⁾

Същия денъ имаше да стане тържественното ни влазянье и посрѣщанье въ „Чехско-славянската изложба.“

III.

Въ Чехо-славянската народописна изложба.

Ний бѣхми въ двора на изложбата на уреченото врѣме. „Чехско-Славянската Народописна Изложба“ въ 1895 година е едно знаменито проявление на чехския културенъ гений. Историята на тѣзи изложба е доста интересна. Тя е устроена съ чехски трудъ и срѣдства, а което е най-важното — безъ намѣсата на правителството. Тя е чисто народна, въ пълната смисълъ на думата, изложба. Зародишътъ на мисълта за изложбата се е прѣкижлъ най-напрѣдъ въ 1891 г. у нѣколко любители на чехската етнография. Тѣ сж сбрали, поприказвали, избрали една коммисия, която си наредила околийски (крайски) и градеки (мѣстни) комитети, които си поставили за цѣль да събержтъ етнографически материали по всички краища на чехската земя (Чехия, Моравия и Силезия). Мисълта била посрѣщната на всѣкъдѣ съ съчувствие. Тя била приета и отъ Словацитѣ, живущи въ Маджарско, но тоже близъкъ на чехитѣ клонъ отъ славянското племе. Скоро вече имало 220 околийски и мѣстни комитети, които се заловили на работа и скоро тѣ уредили за практическо приготвянье на работата до 200 околийски и мѣстни народописни изложби (отъ 1892 до началото на 1895 г.). Едно надпрѣдварянье е било между селяни и граждани — кои да даджтъ повече интересъ и любопитенъ материалъ.

Ще прибавж, че и чешкитѣ студенти сж помогнали доста за урежданьето на тѣзи въ всѣко отношение забѣлжжителна изложба, по своя родъ първа и твърдѣ важна въ културно-етнографическо отношение. За това и тѣ си иматъ особенъ одѣлъ, впрочемъ, доста интересенъ.

Срѣдства за уреждане изложбата били необходими въ размѣръ на 1,200,000 крони (лева) или 600,000 фиоринта. Тукъ въ събираньето на тѣзи срѣдства се е проявило онова драгоцѣнно

²⁾ За развежданьето ни изъ Прага дължимъ, между прочимъ на единъ любезенъ българофилъ чехъ, вѣщъ въ българския языкъ — г. Фурмана.

свойство на чехския народъ, което го прави отъ подчиненъ — политически, отъ не твърдѣ богатъ икономически да изгледва и политически свободенъ и материално богатъ, да прави чудеса.

Ний бѣхми просто слисани при разглежданъето на тѣзи чудно-хубава изложба и за насъ бѣше необяснимо какъ седемъ-осем-милионния народъ, разпрѣснхтъ изъ Австрия, оставенъ самъ на себе си, е могълъ да създаде такава прѣкрасна изложба, важна въ всеко отношение. Ний распитвахми какъ е станало всичко това и узнахми, че тука сж взели участие всички Чехи и не само Чехитѣ, живущи въ чехскитѣ земи, но и нѣкои живущи въ Виена, въ Россія и даже въ Америка. Чехитѣ принесли въ полза на великото дѣло всичкото си старание, трудъ, умъ, знания, дарби, само и само да спомогнхтъ въ три години да изстѣкнхтъ прѣдъ свѣта това свое национално чудо. Народътъ съ особенъ меракъ и дълбоко разбиране на работата, па и съ трудолюбие, което е характерната черта на Чеха, събиралъ въ този срокъ всички малко или много важни етнографически прѣдмети, и пакъ народътъ, като се подкачи отъ бѣднитѣ словацки планинци, па се свърши съ доста състоятелнитѣ хапацки селени, е принесълъ посланата си лепта. Ето защо пражската народописна изложба сама по себе си служи за вѣрно огледало на народния битъ, на народния трудъ, на народното просвѣщение и на народнитѣ културни стрѣмления и завоевания.

Захваща се подписка въ всичкитѣ крайове на Чехското кралство, вѣстницитѣ правхтъ въззвания и агитации, мѣстнитѣ комитети прилагатъ неуморими старания; пражскій градеки съвѣтъ отпуща 62,000 крони. сеймътъ отпуща 124,000 крони и въ непродължително врѣме вече е имало събрани 400,000. Чешко-моравскиятъ машиненъ заводъ и други на едно частно лице, дали на изложбенната комиссия снареди за електрическо освѣщение, а техническитѣ и административни работи сж взели да изпълняватъ отдѣлни лица и членоветѣ на главната комиссия все бесплатно.

Ако не сж били тѣзи безвъзмездни услуги и тѣзи доброволни срѣдства, чешко-славянската народописна изложба въ Прага щѣла да струва най-малко 2,000,000 лева. Нека при това забѣлжж, че когато се обърнхли къмъ австрийското правителство, за да го питатъ да ли не желае и то да помогне съ що годѣ на изложбата, то отказало безъ забикалки.

На 15-й май т. г. всичко било готово и изложбата била тържественно отворена. Чехският народ бил въ вѣсторгъ. Отъ него день Прага се обѣригла на празнично мѣсто, което ежедневно посѣщаватъ хиляди чехи, изъ разнитѣ кжтове, гдѣто обитава този культуренъ и даровитъ народъ.

Който е билъ въ Прага, той знае широката кралска градина въ Стромовка. Тукъ на 1891 год. била расположена *чехската юбилейна изложба*, уредена по случай 105 годишнината на първата въ цѣла Европа промишленна изложба, станшла въ 1791 год. въ Прага, по случай на коронясването австрийския императоръ Леополда II за чехски кралъ. Стромовка е на три - четири километра отъ Прага около сѣверната желѣзнопжтна линия. Трамвайтъ, като захване отъ ранната сутрина и свърши съ полунощъ, вози любители, като взема отъ всеъкого нищожната сума 10 крайцера (20 стот.). За входъ се плаща 30 крайцера въ празниците, а 40 — другитѣ дни. Тъзи година изложбата е настанена пакъ въ сжщата широка градина. Тя занимава една площадъ отъ 350,000 квадратни метра. Въ туй пространство се издигатъ около 80 павилйона, изъ между които на „народописния дворець“ (Národopisny pálae) е отведено главно мѣсто. Мѣстността на тъзи градина е извънредно живописна съ височини и ниски мѣста. Широки площади сж отдѣлени на стара Прага, градче въ което се съдържатъ редъ забѣлжителни домове на Прага въ този видъ, въ който е била въ края на XVI столѣтие. (Stare mêsto). На западния край на изложението е настанено чехското село (česka ves), въ което сж построени истински кжци и колиби, които прѣдставяватъ разни типични чехски селца съ черковата имъ (selská chrámu), съ ковачницата имъ (sovárna) съ воденицата имъ (mlyn), съ дворицата и стрѣхитѣ, подъ които се находжатъ разни селски принадлежности, съ кухнитѣ, печкитѣ и снредитѣ кжмо тѣхъ. Тукъ е едно помѣщение за народни празденства и прѣдставления, които носжтъ истински народенъ характеръ и запознаватъ гоститѣ съ минжлото и настоящето на чехския народъ въ Чехия, Моравия, Силезия и Горньо-Маджарско.

За покровитель на изложбата е билъ избранъ извѣстния чехски родолюбець графъ Янъ Гаррахъ и пражский кметъ Грегоръ, за прѣдсѣдатель графъ Владимиръ Лажански, подпрѣсѣдатели г. г. Хейслеръ, д-ръ Хостински и д-ръ Шубертъ.

Като приближаваме до изложбата, ний виждаме входа украсенъ съ една широка арка съ кулички, съ знамена и съ гербоветъ на 40 чехски градове. Въ срѣдата имъ е голѣмия гербъ на Чехия — златъ левъ на червено поле. Влизаме въ самото изложение подъ арката, гдѣто е мѣсто за входъ и изходъ. Напрѣдъ ни голѣма терраса съ широка стълба на срѣдата. Като се слѣзе по стълбата не може да се прѣмине незабѣлѣжена искусно направената на земята голѣма корона на Светого Вячеслава, масторски съставена отъ живи цвѣтя, поникнали въ една фитария. Тука между двѣтѣ аллеи една моравка, отлично остригана, съ прѣсна трѣва и обиколена съ раскошни триандафили отъ всѣкакви цвѣтове и голѣмина. Слѣдъ тѣзи моравка величественно се е издигнала на високъ гранитенъ стълбъ бронзовата конна статуя на кралъ Георги Подѣбрадъ, любимецътъ на чехския народъ, който е царувалъ въ 1458 — 1471 год. и който е въдворилъ общия редъ и благоустройство въ страната, като се е борилъ енергически противъ домогванията на римскитѣ папи. Вървимъ къмъ нѣтъ за статуята. Отъ дѣсна страна е сграда за управлението на изложбата, а отъ лѣво сж постройките за пощата, полицията и строителната канцелария. Всички тѣзи постройките сж гиздави съ марангозска работа, изрѣзки, както на дачнитѣ домове. Задъ бронзовата статуя, въ особенъ павилйонъ е мѣстото на музикалния оркестръ, който свири сутринъ и вечеръ исключительно произведения на чехски и други славянски композитори. На дѣсно и лѣво отъ павилйона стожатъ редомъ наредени столове за любители и слушатели.

Най-хубавото централно здание на изложбата — народописний дворецъ, е построено по-рано отъ чехския архитектъ Мюнцбергеръ и струва около 1,000,000 фиоринта (2,000,000 лева). То е дълго 70 — широко — 40 метра, а срѣдната му кула е висока 51 метръ. Върху тѣзи кула почива чехската корона. Галериитѣ отъ страна сж раздѣлени на дължъ на двѣ. Вѣрка има по 95 метра дължина, 50 метра широчина, а това цѣло здание занема 12,300 кв.др. метра. Четирихгълникътъ подъ кубето на кулата вжтрѣ изгледва като нѣкой огроменъ съборъ, въ който на срѣдата, на едно височко мѣсто, като олтаръ, стои статуята на чехския патронъ Св. Вячеславъ, а отпрѣдъ отъ двѣтѣ страни Св. Кирилъ и Методий, които Чехитѣ славятъ отдавна като славянски и специално чехо-мо-

равски просвѣтителѣ. Отъ дѣсно има една бронзова група: чехъ—орачъ съ своя плугъ и конь, а отъ лѣво—друга алегорическа група—чехъ, който съ мѣка управлява плуга. Намѣсто коньѣ впрѣгнати сж три жени на разна възраст: Чехия, Моравия и Силезия. Тѣзи група е трогателна и масторски направена. Тукъ, въ тѣзи зала, се намѣрватъ исторически забѣлжителни скъпоцѣнности на чехската корона, а отъ страни по стѣнитѣ сж покачени цѣлъ редъ забѣлжителни модели: изби, кжщя, черкови, воденици, кули и пр. и пр. Най-послѣ, тука е и грамадната релефна карта на всички чехски земи, дълга 11, а широка — 17 метра, която струва 4,000 фиоринта. Тукъ има хоръ за оркестра, тука е стангло откриванъето на изложбата, тукъ се говоржтъ тържественитѣ рѣчи, тукъ ставатъ тържественитѣ събрания, тукъ бѣхж приети, при най-тържественна обстановка, и българскитѣ гости. Тукъ въ 2 часа слѣдъ пладнѣ на 7 юлия ни посрѣщнж управлението на изложбата: графъ Лажански, Д-ръ Шубертъ и други. Тукъ се произнесохж тържественитѣ импровизации за идванъето и посрѣщанъето на българскитѣ гости: на чехски говорихж графъ Лажански и Д-ръ Даневъ, на български — пишуцийтъ тукъ.*)

*) Тѣй като не располагамъ съ другитѣ рѣчи, привеждамъ само моята, която заемамъ отъ в „Стара Планина“ отъ 22 юлия.

Любви братя Чехи,

Скърбж твърдѣ много, че не можж да говорж на хубавия вашъ чехски языкъ, за да ви искажж своитѣ и на присѣтствующитѣ наши съотечественици чувства, които ни овладяватъ като съживами въ тѣзи священная ограда на чехския трудъ и гений. Ще кажж прочее по български и твърдѣ на кжсо това.

Да можатѣ да отворите сърдцата ни и да надикнихте въ тѣхъ, вий щѣте да разберете съ какви чувства отъ благоговѣние влизамъ ний тукъ. Съ чувствата на благоговѣние, защото напълно съзнаваме, че тѣзи святиня крие въ себе си историческо-културно проявление на чехската всенародна дѣятелность. Ний се кланяме въ тѣзи святиня на Чехско, като знаемъ, че то е частната работа на нейнитѣ синове, които сж внесли морални и материални ленти за да въздигнатъ и украсятъ храма на чехско-славянското народоописателно изложение.

Не токо тѣй смя се покъртили ний отъ хиляди километри, прѣзъ долини и гори, за да се вѣстимъ въ срѣдата ви и да видимъ вашето изложение, да се полюбуваме на чудесата, които единъ 8 милионенъ народъ съ постоянни усилия е направилъ и прави въ областята на човѣшката култура. То е славянското братство, което ни свързва, то е братската едноплеменна крѣвь, то е сърдечната любовъ то сж най-послѣ ползнитѣ, извѣчени и отъ насъ изъ Чехия, които ни сж диктували да тргнемъ и да се вѣстимъ срѣдъ васъ. Просвѣтителитѣ и апостолитѣ на Чехия, Моравия и на цѣлото Славянство—Святитѣ братия Кирилъ и Методия сж хвърлили най-напрѣдъ онѣзи културно-просвѣтителна основа за славянска солидарность, която никакви усилия отпослѣ не сж могли и никога не ще можатъ унищожи. Въ ново време великитѣ мжжбе на Чехия, нейнитѣ Коларовци, Шафариковци, Юнгмановци и Палацки сж били единъ видъ примѣри за подражения и учители на нашитѣ Неофитовци, Славейковци и Богоровци... Отъ Чехия Бълга-

Размърътъ на настоящитѣ ми бѣлѣжки не ми допуска да се распространявамъ върху подробноститѣ на богатитѣ съ материалъ отдѣли: литературенъ, театраленъ, столарско-марангозски, архитектуренъ, студентчески, търговски, юридически, статистически, географически, отдѣлътъ на ръководѣлия и на кити, на народната литература и религия, на чехскитѣ дружества, особно на гимнастическитѣ и пр. и пр.

Да си обадж правото, азъ нито имахъ възможность, поради късото врѣме, да прѣгледамъ колко-годѣ внимателно тѣзи отдѣли. Ето защо много въ късо ще поменж само за по-главнитѣ видѣни нѣща, които ми произведохж впечатлѣние.

Ако се погледне даже отгорѣ-отгорѣ на чехско-славянското изложение ще се види, че то съдържа всичкитѣ отрасли на чехския културенъ животъ въ неговото историческо развитие.

Да вземемъ единъ нагледенъ примѣръ: *вѣстникарството*.

Въ този отдѣлъ вие ще видите изложени по единъ брой и систематически всички чехски вѣстници, отъ появлянето на най-първия вѣстникъ. Всичко е наредено така, че само единъ прость погледъ ще ви упжти за да разберете, което ви е нужно. При това, като погледнете на отдѣла, ще видитѣ една таблица за нагледното и бързо схващанье прогресса на журналистиката: коя десетина година е имало най-много вѣстници, кога сж се намалявали, кога увеличавали и пр. Сжщо е съ цѣлата литература. По историята, напр. вий ще видите не само изложени всички трудове, но и таблицата за развитието натуралната книжнина. Сжщо по математиката, правото, естествовѣдението и пр.

Но нека хвърлимъ единъ макаръ бѣгливъ погледъ наредъ!

Въ *литературния отдѣлъ*, който слѣдва слѣдъ четирежгълния салонъ, се намѣрва всичко, що е нужно за едно нагледно запознаванье съ старата и нова чехска книжнина.

рия е получила много, получила е много и дължи ѣ много. И тѣзи България, която благодарение на нашитѣ освободители Руситѣ, сега върви по единъ пъкъ на сигурно прѣусѣванье и да ще Богъ ще върви винжги къмъ свѣтлото си бждѣще, тѣзи България има постоянно за ръководителна идея славянщината и солидарността си съ другитѣ едноплеменници. Въ Златна Прага, гдѣто ний дойдохми като у дома си, ний се видѣхми посрѣщати като братия отдалечни съ пространства, но скончани съ сърдечна любовь и културни връзки. Нека се надѣваме, че тѣзи връзки ще закрѣпнатъ въ бждѣщето. Благодарни и покъртени отъ дълбочинитѣ на душата си за обноскитѣ къмъ насъ, за срѣщата ви, ний всички се кланяемъ на Чехия въ лицето на присѣтствующитѣ Чехи и викаемъ: Да живѣе! На здарѣ! Слава Чехии!

Тукъ ще видите всичкото културно развитие на Чехитѣ въ редъ писатели и учени, които постъпенно сж вдигали знамето на народно възраждане и самосъзнание. Ето на първо мѣсто отдѣлението, въ което е настанено всичко, що се отнася до основателя на новата славистика *Добровский*; до него — отдѣлението на лексикографа, писателъ и историкъ *юнгмана*, поетъ на поета и писателя *Коллара*; йоще малко на слависта археологъ и историка *Шафарика*, на поета *Челаковски*, на историкографа *Палауки*, на физиолога *Пуркине*, на журналиста *Хавличка*, на енциклопедиста *Ригра*, на писателката *Божена Нѣмцова* и на най-новитѣ писатели *Яна Неруда Фрича* и други дѣятели на ума и на знанията. Вий виждате тукъ въ манекини тѣзи писатели въ естественъ рѣстъ, въ тѣхнитѣ кабинети, седнхли да работятъ при обстановката, която тѣ сж имали при-живѣ съ наредени около тѣхъ всички тѣхни произведения, ръкописитѣ имъ прѣвъ разното врѣме на тѣхната дѣятелность, мастилницата и перото, съ което сж писали.

Тукъ блиско се нахожда особено помѣщение за желающитѣ да четятъ — *čitárna* — читалището. Тукъ е и изложбата на *театралното дѣло*, гдѣто живо сж прѣдставени, въ разни видове, модели, наметници, картини, портрети и други таквизъ, всички първоначални опити и вещи на чехския театръ, на неговото възраждане и настоящето положение на това народко и културно дѣло.

По-нататкъ е *столарско-марангозския отдѣлъ*. Въ него се срѣщатъ всевъзможни мобили: староврѣмски и нови, дървени фигури, рамки, сѣждове; — по-послѣ иде изложението на познатия „*чешски кристалъ*“, стъкла, глиняни, фаянсови и фарфорови прѣдмети, всеѣкаква церемика. Всеѣки отдѣлъ при това има и своитѣ цехови (снафски) знакове.

Блиско се нахожда *архитектурний отдѣлъ* съ множество планове, рисунки, керпичи, модели, портрети на разни лични архитектори и строители. До него е музикалниятъ отдѣлъ съ всевъзможни органи, като захванете отъ първобитната свирка, па свършите съ най-усвършенствуванитѣ: пиана, ноти и портрета на чехски композитори (Сметана, Дворжакъ, Направникъ, Главача и др.).

До него е *студентския отдѣлъ* съ неговитѣ спомени отъ 1348 и 1848 г., когато студентитѣ сж играли толкозъ испѣкнжлата роль въ защитата на Прага противъ Шведитѣ,

противъ Наполеонъ I и въ врѣме на първий славянски конгресъ въ Прага (1848 г.). Много бюстове, портрети и маекени на студенти отъ 1348, 1801 и 1848 години допълнятъ този отдѣлъ, гдѣто, между другото, има прибавени сящо секретни студентчески списания, вѣстници и рѣкописи.

Въ *отдѣла за търговията*, гдѣто сж изложени всички подходящи прѣдмети, е и *нумизматическиятъ отдѣлъ*, който струва около половинъ милионъ лева. Тукъ ще видите разни карти, относящи се до търговията, кантари и кѣпони отъ всекакви видове, врѣмена и свойства; свѣдѣния за сношенията съ народитѣ; школно-търговското дѣло. Особенно внимание обръщатъ на себе си графическитѣ карти за чешката имуществена правоспособность, на народнитѣ спестовни касси, които сж твърдѣ много въ Чехия и за които Френцитѣ сж испроводили свои добри специалисти за да изучатъ това велико сръдство за народни спестявания, уредено както никждѣ другадѣ въ свѣта.

Повтарямъ и едно само изброяванье на разнитѣ отдѣли и забѣлѣжителни нѣща би ме отвлѣкло на далечъ. Ето защо ще прѣскочимъ и *черковния отдѣлъ* и *правнишкия отдѣлъ* и отдѣла на *географията* съ забѣлѣжителнитѣ минералогически и палеонтологически карти, и отдѣла на *чешката жена*, която е прѣдставена и като кѣщовница въ своя домашенъ битъ, трудъ, произведения и като майка на синове, които водятъ отчаянна борба за съществувание и свобода, и като работница и художница, която е създала рѣчни, книжовни и искусни произведения. Не може човѣкъ да не се почуди прѣдъ този гигантски трудъ, прѣдъ това искусство на чехкинята, като гледа милиардитѣ шевове, конзари, пандалки и пр., като види неизчерпаемото богатство на рисунки и на искусство. Най-хубавитѣ рѣчни произведения сж отъ словачката. Послѣ идятъ морованкитѣ и послѣ на сѣщинскитѣ чехкини произведенията, шити съ злато и сръбро... Нѣма да се спирамъ въ промишленний павильонъ, нито въ този на дружествата, нито ще обикалямъ селцата, ще пропустнемъ и Стара-Праха. Защото... трѣбва да свършъ.

IV.

Заклучение.

Колко ми е мъчно, че азъ не казахъ нищо за много, и твърдѣ важни нѣща! Азъ оставямъ за други пѣть да говорж

за посѣщенията ни въ Народний Театръ, Мѣщанската Бѣсѣда, Градския Съвѣтъ на Прага, гдѣто бѣхми блѣскаво дочакани отъ г. кмета Винценъ Грегоръ и разведени по онѣзи исторически стаи, които извикватъ рой отъ спомени, при обясненията на проф. Емлера; изоставямъ за нашето посѣщение разнитѣ заблѣжителности: въ Теинската черква, въ Вишеградъ, гдѣто обиколихми старитѣ чехски дворци и прсчута черкова Св. Витъ, въ Петринъ, въ Кралевски Виногради, гдѣто особено бѣхми смаяни отъ наредбата на „Пражкото Гимнастическо Дружество,“ — съединителната чърта на всички подобни въ Чехия дружества, гдѣто видѣхми силата на чешката земя въ живи изображения — за което струва особно и обстоятелствено да се пиши; — изоставямъ и ония два часа, които прѣкарахми въ единъ скроменъ, но пълненъ съ скъпи спомени и назидания домъ на вдовицата на покойния Напрстекъ, домъ сега вече народенъ, отъ гдѣто се е направило толкозъ много за образованието на чешката жена и гдѣто видѣхми какво е величието на единични неуморни усилия, именно какъ едно лице е успѣло да събере огромна и богата библиотека, също цѣлъ всемирненъ музей — сега вече станжлъ националенъ, защото сж отстѣпени отъ приснопаметния патриотъ Напрстекъ за общо ползувание.

На всѣка стѣпка въ Прага ний имамхи да се дивимъ на нѣкоя заблѣжителность, да се спънемъ о нѣкое гениално творенне, да се поклонимъ на нѣкое чудо, създадено отъ чешката трудолюбива и творческа рѣка. Горѣ въ Вишигради — въскрѣсваше прѣдъ насъ историята на Чехия съ геройската ѣ борба за народни и държавни права; долу въ изложбата — бѣхж наредени всевъзможнитѣ произведения на чешкия гений; тамъ въ Соколската улица, на Кралевски Виноградъ, въ лицето на „соколитѣ“ отъ главното гимнастическо дружество ний видѣхми снажната организация на юнашка Чехия. Въ Вишиградъ се взирахми и четохми историческитѣ имъ надписи и паметници; въ Стромовка ний се любувахми на великия културенъ прогресъ, който сж направили чешкитѣ искусство, гений и творчество; въ Гимнастическото дружество ний зърнахми прѣзъ облѣченитѣ съ тънки фланели „соколи“ сърдцето на Чехия, което бие горещо за родината и силата, върху които почива бѣднината на Чешкото Кралство.

Стефанъ С. Бобчевъ.